

Ольга Морозова

кандидат історичних наук,
доцент, кафедра історії,
Чорноморський національний університет
ім. Петра Могили (Миколаїв, Україна)
olga_chdu@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ІІІ РЕЧІ ПОСПОЛІТИЙ (1989–2018)

У статті автор аналізує дослідження окремих аспектів історії України в ІІІ Речі Посполитій у руслі загального суспільно-політичного процесу в Польщі. Особлива увага звернена на діяльність польських наукових осередків й окремих істориків, що займаються дослідженням проблем історії України. Автор приходить до висновку, що увага польських істориків здебільшого прикута до т.зв. гострих проблем спільного минулого. Залишаються малодослідженими питання повсякденного життя поляків і українців на південно-східних територіях ІІ Речі Посполитої, культурного і духовного розвитку української спільноти в окреслений період, українсько-польської співпраці на побутовому рівні, проблема національної свідомості українського населення пограниччя тощо.

Ключові слова: історія України, дослідження історії України, Польща, польська історіографія, суспільно-політичні трансформації.

Останнім часом необхідність вивчення минулого України в усіх його проявах набуває особливої актуальності. Це сприяє глибшому усвідомленню сучасних проблем, прогнозуванню майбутнього. Важливе значення має питання еволюції дослідження історії України в Польщі (1989–2018), адже польська історіографія з цієї проблеми є доволі значущою й потребує ретельного вивчення.

Звернення до теми зумовлене, з одного боку, необхідністю заповнити одну з прогалин сучасної історіографії, що виникла через відсутність праць, які б узагальнювали процес розвитку досліджень історії України в ІІІ Речі Посполитій, а з другого – необхідністю вивчити й оцінити доробок польських учених у

напрямку досліджень історії України, їх бачення проблем української історії тощо.

Треба зауважити, що історіографічні пошуки з даного питання представлені низкою локальних досліджень з конкретних питань історії України, поодинокими історіографічними розвідками тощо. Одними з перших, хто під час польських демократичних перебудов кінця XX – початку XXI ст. почав описувати окремі події історії України, були: Р. Тожецький (R. Torzecki)¹, В. Серчик (W. Serczyk)², Є. Коко (E. Koko)³, В. Менджецький (W. Mędrzecki)⁴ тощо. Згодом ця тема була частково висвітлена в працях Т. Стриєка (T. Stryjek)⁵, Г. Мотики (G. Motyka)⁶, В. Гіля й Н. Гіля (W. Gil, N. Gil)⁷, Я. Я. Брусського (J. Bruski)⁸, І. Галагіди (I. Hałagida)⁹, Р. Внука (R. Wnuk)¹⁰ тощо.

---

¹ *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 467 s.

² *Serczyk W. A.* Stereotypy w historii stosunków polsko-ukraińskich. Drogi do prawdy // Stereotypy narodowościowe na pograniczu / red. W. Bonusiak. Rzeszów, 2002. S. 11–13.

³ *Koko E.* Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 // Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 132–145.

⁴ *Mędrzecki W.* Województwo wołyńskie: 1921–1939: elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław, 1988. 202 s.

⁵ *Stryjek T.* Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000. 450 s.

⁶ *Motyka G.* Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989 // Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków: UNIVERSITAS, 2000. S.166–178.

⁷ *Gil W.* Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993 / W. Gil, N. Gil. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 123 s.

⁸ *Bruski J. J.* Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na Wychodźstwie. 1919–1924 Kraków, 2000.

⁹ *Hałagida I.* Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956 // Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody. Zbiór studiów / red. T. Stegner. Gdańsk, 1997.

І сьогодні ці вчені активно працюють над дослідженням української історії¹¹. Серед українських науковців належить виокремити Л. Зашкільняка, М. Литвина, І. Іллюшина, Я. Грицака, М. Геніка та ін.¹²

Метою статті є аналіз розвитку українознавчих студій в Польщі у контексті політичних і суспільних змін у III Речі Посполитій. Автор поставив перед собою такі завдання: прослідкувати суспільно-політичні трансформації в Польщі (1989–2018); проаналізувати діяльність польських наукових інституцій і окремих учених у напрямку вивчення історії України; зробити висновки щодо особливостей дослідження історії України в III Речі Посполитій (1989–2018) тощо.

Отже, розвиток демократичних процесів у Польщі, становлення незалежної Української держави, налагодження відносин між Польщею й Україною започаткували детальне вивчення й аналіз спільного минулого. Уже наприкінці 1970-х років у Польщі розпочинається критичне переосмислення власної історії. У 1973 р. виходить у світ монографія В. Шоти й А. Шьчешньяка

---

¹⁰ *Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK–WiN i UPA 1945–1947.* Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1997.

¹¹ *Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła.* Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011.

¹² *Зашкільняк Л.* Польська історіографія після Другої світової війни: проблеми національної історії (40–60-і роки). Київ, 1992; *Його ж.* Українсько-польські стосунки XX ст. у суспільній свідомості українців і поляків // Вісник Львівського університету. 2008. Вип. 2. Соціологія; *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku / red. P. Kosiewski i G. Motyka.* Kraków, 2000; *Іллюшин І.* Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин XX ст. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. 2007. Вип. 16(1). С. 395–404; *Його ж.* Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між “двома правдами” // Українська правда. Історична правда. 2011. 13. липня [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/>

“Шлях в нікуди”¹³, в якій автори намагалися подати відмінну від усталеного погляду оцінку діям УПА. У результаті книга була вилучена з продажу й усіх бібліотек, адже тема українсько-польських відносин могла бути представлена в єдиний, край антиукраїнський спосіб.

Велику заслугу для врегулювання проблеми українсько-польських взаємин виключно в науковий спосіб, що поєднував польський патріотизм із розумінням становища українців, зробив Ришард Тожецький. Його монографія “Українське питання в політиці III Рейху 1933–1945”¹⁴ (1972), опублікована невеликим накладом, довго була для поляків єдиним джерелом незаангажованого бачення новітньої історії України в зазначений період.

Червневі вибори 1989 р. стали переломним епізодом у політичному розвитку Польщі. Діяльність першого, не комуністичного польського уряду почалася з ліквідації всього, що нагадувало про тоталітарний режим¹⁵. У польському суспільстві відбулася корінна переоцінка цінностей, почав складатися новий моральний та інтелектуальний клімат. З кінця ХХ ст. у Польщі набуло популярності гасло «Немає вільної Польщі без вільної України», що у свій час висунув Юзеф Пілсудський¹⁶. Те гасло активно підтримував та розвивав Єжи Гедройць (редактор “Культури”)¹⁷. Поляки почали звертати більшу увагу на своїх сусідів – українців, на дослідження їхньої історії, культури тощо¹⁸.

---

¹³ *Szcześniak A., Wiesław Sz.* Droga do nikąd. Działalność organizacji ukraińskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, 1973.

¹⁴ *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945). Warszawa: Wyd. Książka i Wiedza, 1972.

¹⁵ *Сінкевич С. Г.* Українсько-польські відносини (1918–2008): Навчальний посібник. Миколаїв, 2010. С. 131–132.

¹⁶ *Grünberg K.* Józef Piłsudski o żydach polskich // Pomorze-Polska-Europa. Studia i materiały z dziejów XIX–XX wieku. Toruń, 1995. S. 171.

¹⁷ Декларacja w sprawie ukraińskiej // *Kultura*. 1977. № 5. С. 66–67.

¹⁸ *Польша – нарис історії* /ред. Владзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича. Переклад з польської Івана Сварника. Варшава: Інститут

Політичне зближення України та Польщі поставило на порядок денний пошук компромісів у оцінках минулого, пошук того, що нас зближує, а не роз'єднує¹⁹. Українсько-польське протистояння XVII ст., конфлікт кінця XIX – початку XX ст., міжвоєнного періоду, зокрема мовне питання, Волинська трагедія, пацифікація, операція “Вісла”, проблема протистояння ОУН–УПА з Армією Крайовою – це якраз ті моменти, що збереглися в національній пам’яті двох народів²⁰ і стали темою для численних дискусій²¹.

Наприкінці XX ст. були надруковані ґрунтовні праці відомих польських авторів Т. Ольшанського, А. Хойновського, Р. Тожецького²², які присвятили багато уваги польсько-українським взаєминам, у тому числі конфліктам часів Другої світової війни.

національної пам’яті – Комісія переслідування злочинів проти польського народу, 2015. С. 345.

¹⁹ *Wawrzonek M.* Polsko-ukraińskie pojednanie. Potrzeba kształtowania nowego stereotypu wzajemnych stosunków // Polska-Niemcy-Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku / red. W. Bonusiaka. Rzeszów, 2000. S. 181–189.

²⁰ *Морозова О. С.* Національна пам’ять та сучасні українсько-польські відносини // Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. Т. 25–26. С. 173–177.

²¹ *Ілюшин І.* Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між “двома правдами” [Електронний ресурс] // Українська правда. Історична правда. 2011. 13. липня. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/>; *Павлів В.* 55-летие “операции Висла”, или Как в Польше решили “украинский вопрос” // Зеркало недели. 2002. 27 апреля (№ 16); *Зашикільняк Л. О.* Українсько-польські стосунки XX ст. у суспільній свідомості українців і поляків // Вісник Львівського університету. 2008. Вип. 2. Соціологія; *Мотука Г.* Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій [Електронний ресурс] // Незалежний культурологічний журнал “І”. 2003. № 28. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm>

²² *Olszański T.* Historia Ukrainy XX wieku. Warszawa, [b.d.w.]; *Chojnowski A.* Historia państw świata w XX wieku. Warszawa, 1997; *Torzecki R.* Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989.

Учені намагалися з'ясувати, чому так довго й ретельно історія України подавалася виключно в негативному форматі.

У Польщі з'явилися значні наукові осередки, які зайнялися проблематикою українсько-польських відносин: Інститут історії й Інститут політичних досліджень Польської академії наук (Варшава), Фондація Святого Володимира (Краків), Південно-Східний науковий інститут (Перемишль), Інститут Центрально-Східної Європи тощо. Учасниками українсько-польського наукового діалогу й співпраці, у тому числі в культурній сфері, з польської сторони виступили Варшавський університет, Університет Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Ягеллонський університет (Краків), Університет імені Адама Міцкевича (Познань), Вроцлавський університет, Поморська академія (Слупськ) й інші. З української – Львівський, Волинський та Прикарпатський національні університети.

Частині польських істориків вдалося ліквідувати лакуни щодо цілої низки питань минувшини. Боротьба за український університет та справедливе виборче законодавство на початку ХХ ст., визвольні змагання 1918–1920 рр., пацифікація, голод в Україні, лемківське питання – це далеко не повний перелік проблем, яких торкнулися вчені Польщі й України.

Своєю чергою, Богдан Осадчук відзначав, що наприкінці ХХ ст. в історичній науці ще бракувало опрацювання українського інтегрального націоналізму, наукових досліджень щодо УПА, ролі українських націоналістів у суспільних подіях напередодні війни, а також висвітлення ролі Єжи Гедройця та його оточення в досягненні польсько-українського порозуміння. Анджей Фрішке наголошував на відсутності в історіографії праць, які б містили здобутки польської історичної науки з проблем ставлення поляків до українців та інших національних меншин²³.

На початку 1990-х років у Польщі було відновлено зацікавлення працями польського історика Оскара Галецького та його концепцією історії Центрально-Східної Європи. Особливу

---

²³ Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 190–191.

роль у цьому процесі відіграв відомий польський вчений Єжи Клочовський, який в 1991 р. заснував згадуваний вище Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні.

Треба відзначити, що активізація інтересу польських учених до української тематики йшла в тандемі з розвитком політичних контактів України й Польщі. Польща була однією з перших держав, яка підтримала незалежну Україну. Після офіційного візиту міністра закордонних справ Речі Посполитої Кшиштофа Скубішевського до Києва 29–30 грудня 1992 р., а згодом президента Леха Валенси до України 24–26 травня 1993 р., почався етап взаємодії істориків та громадсько-політичних інституцій. Розпочала роботу польсько-українська комісія експертів з аналізу підручників з історії та географії України й Польщі, метою якої є об'єктивне висвітлення гострих питань минувшини як в польській, так і в українській шкільній літературі²⁴. З української сторони у комісії були: С. Кульчицький, О. Удод, Н. Бескова, Р. Євтушенко, М. Кугутяк, О. Лисенко, І. Патриляк, І. Гирич, І. Щупак, Є. Врадій, Р. Євтушенко тощо, з польської – В. Серчик, В. Менджецький, Г. Мотика, Т. Янковський, П. Унгер, К. Санойца, М. Корнат, М. Барвінський, П. Кроль, М. Скурка тощо²⁵.

Розв'язання гострих моментів спільного українсько-польського буття відбувалось під час проведення різноманітних конференцій і симпозіумів як в Україні, так і Польщі, зокрема: “Україна–Польща: 1000 років сусідства” (Перемишль, 1990–1999), “Депортація українців з Лемківщини, Надсяння, Холм-

---

²⁴ Удод О. А., Бондар В. В. Україно-польська комісія експертів: становлення і діяльність // Україно-польське співробітництво в галузі історичної освіти: Матеріали та документи україно-польської комісії експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії (1993–2013) / О. А. Удод (відп. ред.). Київ: Генеза, 2013. С. 5–17.

²⁵ Інформація з сайту Міністерства освіти Польщі (Ministerstwo edukacji narodowej). Режим доступу: <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow>

щини, Підляшшя (1944–1947)” (Львів, 1996), “Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.” (Івано-Франківськ, 1997)²⁶, „Польсько-українські стосунки 1991–2013: спроба підсумку” (Люблін, 2013), „Поляки та українці. 70 років після Волинської трагедії” (Гданьск, 2013), „Польща–Україна: спільні шляхи до свободи...” (Житомир, 2015, 2017) і т. п.²⁷

Особливе значення мав науковий семінар істориків в Казімежу Дольним (1–3 грудня 1998 р.). Захід мав показати актуальний стан наукового бачення й досліджень в Польщі та в Україні. Дискусії науковців і публіцистів розгорнулися навколо гострих проблем українсько-польського минулого²⁸.

Помітну роль в обговоренні проблем ХХ ст. відіграв науковий семінар “Україна – Польща: важкі питання” (1997–

---

²⁶ Там само.

²⁷ Поляки та українці після Волині 1943–44. Режим доступу: <http://www.nasze-slowo.pl/polyaki-ta-ukrayintsi-pislya-volini-1943-44/>; У ЖДУ ім. І. Франка відбулася міжнародна конференція «Польща–Україна: спільні шляхи до свободи». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-04-28-u-zhdu-im.-i.-franka-vidbulasya-mizhnarodna-konferencziya-%C2%ABpolshha-ukrayina-spilni-shlyaxi-dosvobodi%C2%BB?=&print>; Жуковський О. Відбулася Міжнародна наукова конференція «Польща–Україна: спільні шляхи до свободи. Балто-Чорноморський союз Міжмор’я: ретроспектива і перспектива». Режим доступу: http://www.facultyofhistory.com/2017/11/blog-post_8.html

²⁸ *Льюшин І.* Волинська трагедія 1943–1944 рр: пошук між “двома правдами” // Українська правда. Історична правда. 2011, 13 липня. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/>; *Павлів В.* 55-летие “операции Висла”, или Как в Польше решили “украинский вопрос” // Зеркало недели. 2002, 27 апреля (№ 16); *Запкільняк Л.* Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків // Вісник Львівського університету. 2008. Вип. 2. Соціологія. С. 127–137; *Мотика Г.* Польська реакція на дії УПА: масштаб і перебіг каральних акцій // Незалежний культурологічний журнал “І”. 2003. № 28. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm>

2008)²⁹. У результаті були визначені передумови, характер, сутність і наслідки українсько-польського конфлікту на Волині й Галичині часів Другої світової війни. У т. зв. протоколах узгоджень і розбіжностей, які ухвалювали на кожному семінарі, українські й польські історики прийшли до спільного переконання, що ОУН і УПА були не “бандами” і “колаборантами”, а українськими національно-визвольними формаціями; що в 1943 р. мала місце “антипольська акція ОУН і УПА” на Волині, а потім і в Галичині, яка передбачала “усунення” (“витіснення”, “депортацію”) польського населення з теренів українсько-польського пограниччя (або колишніх польських “кресів”), внаслідок якої були значні жертви серед цивільного польського та українського населення, а не акція “вирізування польського населення”. Головним підсумком 13-ти семінарів став образ політичного і воєнного зіткнення двох *рівноправних* сторін – польського руху Опору і українського національно-визвольного руху. Це було велике досягнення вчених, яке могло допомогти розв’язати дискусії на тему українсько-польських відносин³⁰.

На жаль, історіографічні розвідки польських дослідників кінця ХХ ст. характеризувалися більше пошуком фактів, аніж їх науковою інтерпретацією. Частина польських учених своїми працями підтверджувала тезу, що “історія є передусім політичним дискурсом або художнім творінням, котре надзвичайно умовним способом подається за правду”³¹. Бракувало досліджень економічного життя поляків і українців на південно-східних теренах II Речі Посполитої.

---

²⁹ Polska–Ukraina: trudne pytania. Warszawa 1997–2009. Т. 1–11; Україна–Польща: важкі питання. Т. 1–10. Варшава; Луцьк, 1998–2006.

³⁰ Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939 // Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w. / red. P. Kosiewski i G. Motyka. Kraków, 2000. S. 132–145.

³¹ Віснич Т. Польська історіографія 1989–2009 рр.: дуже суб’єктивні підсумки // Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2013. Вип. 23. С. 42.

Наприкінці ХХ ст. в Польщі були поширені праці “традиціоналістів” – істориків, що представляють в своїх працях традиційний негативний образ українця як “бандерівця”, який чинив різню на Волині й Східній Галичині, намагаючись знищити усіх поляків на цих землях³². В основному авторами були безпосередні учасники українсько-польських конфліктів: Владислав Семашко, Віктор Корман, Владислав Філяр, Єжи Венгерський тощо. Подібні оцінки та образи щодо поляків можна було зустріти й в українській історіографії. “Для дослідників, що приїжджають до Польщі, болісним є бачити книжки Пруса на полицях книгарень. Соромно мені, що їх видають, але коли їдемо в Україну, то так само бачимо книжки, в яких порівняння на тему поляків є досить схоже”, – зауважував Г. Мотика³³.

Треба відзначити й активну діяльність поляків українського походження, яскравими представниками яких є Євген Місило³⁴, Богдан Гук, Роман Дрозд, Ігор Галагіда, Микола Сивицький, Володимир Мокрий тощо³⁵. Козацька доба, постать Богдана

---

³² *Filar W.* “Burza” na Wołyniu. Warszawa, 1997; *Siemaszko W., Siemaszko E.* Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludność polskiej Wołunia 1939–1945. Warszawa, 2000. Т. 1–2.

³³ *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / red. P. Kosiewski i G. Motyka. S. 196.

³⁴ *Misilo E.* Akcja “Wisła”. Warszawa, 1993; *Misilo E.* Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. Т. 1: Dokumenty. Warszawa, 1996; *Misilo E.* Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944–1947 // *Polska–Polacy – mniejszości narodowe.* Wrocław–Warszawa–Kraków, 1992.

³⁵ *Zakerzonja. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii* / oprac. B. Huk. Warszawa, 1994–1997. Т. 1–3; *Drozd R.* Droga na Zachód. Osdnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji “Wisła”. Warszawa, 1997; *Halagida I.* Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956 // *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody. Zbiór studiów* / red. T. Stegner. Gdańsk, 1997; *Siwicki M.* Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Т. 1–2. Warszawa, 1992. Т. 3. Warszawa, 1994; *Siwicki M.* Polsko-ukraiński konflikt 1943–1944 rr. //

Хмельницького, Галицький крайовий сейм, визвольні змагання 1918–1920 рр., лемківське питання – це далеко не повний перелік проблем, порушених польськими дослідниками українського походження³⁶.

У вказаний період розпочинається робота Польсько-української комісії істориків при ПАН і НАН України. Учені порушують питання не лише проблемних сторінок спільної історії (діяльність українських націоналістів, польська політика осадництва, українсько-польське протистояння часів Другої світової війни тощо), але й моменти єднання двох народів (Варшавський договір 1920 р., антикомуністична боротьба післявоєнних років; публікації паризької “Культури” тощо). У результаті діяльності комісії польські й українські вчені приходять до певних узгоджень у висвітленні спільного минулого, налагоджують співпрацю між університетами, видають енциклопедичну й довідкову літературу за спільною редакцією³⁷.

Представництво України з 1995 р. у Міжнародному комітеті історичних наук (що був заснований у Женеві в 1926 р.) значно поживило українсько-польський науковий діалог. У Польщі вийшла низка монографічних досліджень, присвячених польсько-українським відносинам. Польська історіографія була презентована працями, що подавали усталений погляд на український національний рух (В. та Е. Семашки, В. Корман, Ч. Партач, В. Філяр й ін.) й роботами, автори яких намагалися подивитися на проблему українсько-польських відносин з урахуванням як польської, так і української позиції (Р. Тожецький,

---

Studia polsko-ukraińskie. Materiały z konferencji naukowej. Kamieniec-Podolski, 29–31 maja 1992. Kijów–Przemyśl, 1993.

³⁶ *Морозова О.* Українсько-польські наукові стосунки: хронологія подій // Чорноморський літопис: Науковий журнал. Миколаїв, 2011. Вип. 4; Україна-Польща: важкі питання. Т. 9: Матеріали ІХ і Х міжнародних наукових семінарів “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.) / ред. М. Кучерепа. Луцьк, 2004.

³⁷ *Литвин. В.* Українсько-польські наукові зв’язки в гуманітарній сфері. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/82208/11-Lytvyn.pdf?sequence=1>

Г. Мотика, Я. Я Брусський³⁸, Є. Місило, Т. Стрик³⁹ тощо). У 1997 р. молоді тоді ще історики Г. Мотика й Р. Внук видали монографію “Пани і різуні”⁴⁰. Польські вчені намагалися з’ясувати, чому так довго й ретельно українська історія подавалася виключно в негативному форматі.

Початок 2000-х років відкрив нову сторінку дослідження історії України. Активізація правих політичних сил і кресових товариств у Польщі призвела до певної політичної мобілізації. Виникла необхідність сформулювати тези, які б цю мобілізацію підтримували. Українська тематика стала у пригоді. У 2000 р. відбулося відкриття польського Інституту національної пам’яті, була задіяна велика кількість учених, які ретельно досліджують історію польського народу і його відносин з іншими державами. Українсько-польський діалог відбувався під патронатом державних інституцій.

З початку 2000-х років і донині українська тематика у Польщі обертається передусім довкола трагічних сторінок українсько-польського минулого. На думку українського історика Георгія Касьянова, конфлікт, який сьогодні виходить на рівень українсько-польських відносин – це не конфлікт між українцями й поляками, а конфлікт двох форм ідентичності, які сфокусовані на етнопольському чиннику, на ексклюзивному націоналізмі. Це конфлікт, який активно інструменталізується політиками⁴¹.

З 2003 р. (річниця подій на Волині) поширення набуває видана напередодні (2000 р.) праця В. і Е. Семашків (батька й

---

³⁸ *Bruski J.J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainiskiej Republiki Ludowej na Wychodźstwie. 1919–1924. Kraków, 2000.*

³⁹ *Stryjek T. Ukrainka idea narodowa okresu miedzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. Wrocław, 2000.*

⁴⁰ *Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpraca AK–WiN i UPA 1945–1947. Warszawa, 1997.*

⁴¹ *Касьянов Г. Виступ під час Міжнародного круглого столу щодо українсько-польського історичного діалогу “Як розмінувати українсько-польську історію?”, 7 грудня 2016 р. Режим доступу: <http://glavcom.ua/publications/yak-rozminuvati-ukrajinsko-polsku-istoriyu-386723.html>*

доньки) “Геноцид, вчинений українськими націоналістами на Волині”. На означення українсько-польських відносин часів Другої світової війни, зокрема діяльності ОУН і УПА, автори використовують виключно термін “геноцид”, “людиновбивство” (“народовбивство”). У дослідженні автори за спогадами учасників подій подають детальний опис українсько-польського конфлікту на території Волині⁴². Під емоційним впливом збірки формувалася позиція певної частини польських істориків щодо українсько-польського протистояння.

З іншого боку, В. Менджецький у статті “Національна політика II Речі Посполитої й антипольська діяльність УПА у 1943–1944 роках” зазначив, що політика польської держави у міжвоєнний період спричинила загострення польсько-українського конфлікту, особливо в останні роки перед вибухом Другої світової війни. Серед негативних чинників цієї політики найчастіше наводять такі: пацифікація, полонізація, окатоличення тощо⁴³.

Помаранчева революція в Україні сприяла зближенню українського і польського народів. Політичні зміни в Україні зробили можливим певне потепління й в українсько-польських відносинах (офіційне відкриття Кладовища львівських орлят, 2005; урочистості, присвячені пам’яті українців, що загинули від рук польського підпілля в Павлокомі, 2006) тощо. У 2005 р. єпископи римо-католицького костелу в Польщі й Української греко-католицької церкви ухвалили спільну відозву про взаємне пробачення й поєднання. У польській історіографії активізується вивчення постаті А. Шептицького.

На початку XXI ст. українсько-польський діалог продовжився під час роботи конференцій, симпозіумів, круглих столів

---

⁴² *Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołunia 1939–1945. 2 t. Warszawa, 2000.*

⁴³ *Менджецький В. Національна політика II Речі Посполитої й антипольська діяльність УПА у 1943–1944 роках (переклад з польської) // Незалежний культурологічний часопис “І”. 2003. № 28. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/mendzecki.htm>*

тощо. Помітну роль у цьому напрямку відіграв вже згадуваний семінар “Україна–Польща: важкі питання”. Історичний діалог поступово вийшов на два рівні: науковий і громадський (публіцистичний). Окрім істориків, даною темою зацікавились професійні політики, журналісти, митці.

У 2005 р. в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові за ініціативи Я. Ісаєвича було відкрито Центр дослідження українсько-польських відносин. Наслідком цього стало залучення до досліджень низки молодих українських учених, реанімація наукового збірника “Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість”. Актуалізовано також проблему подолання історичних стереотипів і формування нової якості польсько-українського співробітництва на рівні держав і соціумів у контексті політичних змін кінця ХХ – початку ХХІ ст.⁴⁴

Не дивлячись на певні позитивні зрушення у науковому опрацюванні тематики, у Польщі надалі тривало інтенсивне нагадування полякам про численні жертви на Волині і в Галичині від рук вояків УПА, докоряння українцям. На думку редактора часопису “Нова Польща” (“Nowaja Polska”) Єжи Помяновського, у країні від 2007 р. ця акція “переродилася в регулярну кампанію, що руйнує основу порозуміння з українцями, концепцію союзу з їх державою, яка мала стати стратегічним союзником (...) Дійшло до блюзнірського вживання гіркої жалоби кресов'яків як інструменту ненависті”. На думку редактора, кампанія була інспірована і проведена через медіа, наближені до табору президента Леха Качинського, такі як “Річ Посполита” (“Rzeczpospolita”), “Польська газета” (“Gazeta Polska”) і “Наша газета” (“Nasz Dziennik”)⁴⁵.

У 2008 р. у Польщі відзначили 65 років з моменту подій на Волині. У Варшаві за ініціативою й фінансування канцелярії

---

⁴⁴ Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / ред. М. Литвин. Львів, 2007–2015. Вип. 1–8.

⁴⁵ Współczesna polska debata na temat metropolity Andrzeja Szep-tickiego. Wokół konferencji w Krakowie (25–26 listopada 2009 r.) // Przegląd Wschodni. 2013. T. XII. Z. 4 (48). S. 954.

президента Польщі Леха Качинського, сприяння ІНП й Світового союзу вояків АК відбулася міжнародна конференція “У 65-ту річницю винищення поляків на Східніх Креслах, здійсненого українськими націоналістами”. Треба зазначити, що ще до початку конференції постала проблема, який термін подати в назві: “геноцид” (як звучало спочатку) чи “винищення” (що було затверджено)⁴⁶. Це свідчило про штучне нагнітання напруженості між поляками та українцями, прагнення винести питання історичної пам’яті на політичну арену країни.

У липні 2009 р. польський сейм ухвалив постанову про визнання антипольської акції українського підпілля як такої, що мала характер етнічної чистки з ознаками геноциду. Своєю чергою, у 2010 р. президент України В. Ющенко надав колишньому лідеру ОУН С. Бандері звання Герой України, що викликало в Польщі гостру негативну реакцію з боку різних сфер суспільства.

Критичного осмислення потребував і період 1917–1921 рр., зокрема питання щодо політичної долі інтернованих вояків УНР, які перебували на території Польщі. Значну дослідницьку роботу з цієї теми провів відомий польський історик З. Карпус⁴⁷. Питання інтернованих українців також порушували у своїх роботах Р. Тожецький⁴⁸, С. Мікуліч⁴⁹, К. Левандовський⁵⁰, А. Хойновський⁵¹.

---

⁴⁶ Wołyń 1943 – rozliczenie, materiały przeglądowej konferencji naukowej “W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich”. Warszawa, 2010.

⁴⁷ *Karpus Z.* Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń, 1991.

⁴⁸ *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czsia II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993.

⁴⁹ *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1971.

⁵⁰ *Lewandowski K.* Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji 1918–1932. Wrocław, 1974.

⁵¹ *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–193. Warszawa, 1979.

На початку ХХІ ст. у Польщі активізується робота з дослідження діяльності ОУН і УПА. Центр уваги спрямований в основному на польсько-українське протистояння на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, роки Другої світової війни й післявоєнний час. З'явилися друком серйозні дослідження, зокрема праця Романа Висоцького “ОУН в Польщі у 1929–1939 рр.”. У роботі подано розлогий аналіз процесів формування національної самосвідомості українців, ідеології націоналізму та діяльності українських націоналістів у міжвоєнній Польщі⁵². Проблемі ОУН–УПА воєнного й післявоєнного періоду присвячена й праця авторитетного польського дослідника історії українсько-польських взаємин у ХХ ст. Г. Мотики “Український партизанський рух”, що стала першою спробою наукового висвітлення діяльності радикального крила українського національно-визвольного руху (ОУН і УПА) з польського погляду⁵³.

У 2013 р. минуло 70 років від часу трагічних подій на Волині. У Польщі відбулася значна кількість конференцій, присвячених подіям українсько-польського конфлікту під час війни. В Україні було опубліковано переклад книги згадуваного польського історика Г. Мотики “Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр.”⁵⁴. У ній автор подав дещо однобічний образ українсько-польських відносин і конфліктів під час Другої світової війни, зокрема на Волині і в Східній Галичині, поклавши відповідальність за трагічні події взаємного поборювання переважно на українську сторону.

---

⁵² *Wysocki R.* Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia. Lublin, 2003. S. 382–385.

⁵³ *Motyka G.* Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukrainkiej Powstańczej Armii. Warszawa, 2006.

⁵⁴ *Мотика Г.* Від Волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ, 2013.

Водночас, 2013 р. у Варшаві за редакцією Є. Місила була видана нова ґрунтовна збірка документів і матеріалів щодо операції “Вісла”. На початку збірки автор умістив цитату Яцека Куроня, яку той виголосив під час зустрічі з польськими розвідниками, що перебували в таборі в Бешадах: “Ми, поляки, здійснили злочин. Наше військо не боролось з бандитами фашистів під знаком УПА, але з народом українським. Наша влада не змогла відокремити потребу боротьби з фашистами від боротьби з українцями. Замість того, щоб пробудити українську бідноту до спільної боротьби з польською біднотою, щоби боротися з фашизмом, ми вели націоналістичну боротьбу, застосовуючи гітлерівські методи колективної відповідальності, прикладом чого є масове переселення українського народу”⁵⁵. Видана збірка стала ґрунтовною противагою спробам польських авторів виправдати увесь бруд здійсненої операції.

Разом з тим, у Польщі продовжують активно діяти представники кресових організацій та їх прихильники в науковому світі (Люцина Кулінська, Богуміл Гротт, Чеслав Партач). 6–7 червня 2015 р. в Кендзежині-Козле (Опольське воєводство) під час “ХІІ воєводських днів кресової культури й днів пам’яті жертв геноциду поляків на Східних Кресах ІІ Речі Посполитої” й за сприяння “Товариства кресов’ян в Кендзежині–Козле” було проведено конференцію. Основна її теза – український націоналізм завжди мав антипольський характер і сьогодні є великою загрозою для Польщі. Представники кресових організацій продовжують ототожнювати прояви українського націоналізму з нацизмом і активно нав’язують цю тезу широким верствам польського суспільства.

У 2015 р. побачила світ книга Л. Кулінської й Ч. Партача “Геноцид українських націоналістів проти поляків в 1939–1945”. У книзі автори здійснили спробу визначити точну кількість жертв українсько-польського конфлікту, висвітлити питання польської самооборони на Волині. Водночас історики різко критично поставились до ліберальних польських діячів, зокрема

---

⁵⁵ Akcja “Wisła”. Dokumenty i materiały / red. E. Misilo. Warszawa, 2013.

середовища паризької “Культури” Є. Гедройця, яке, на їх думку, спричинило “вибілювання” ОУН і УПА⁵⁶. Таким чином, анти-українська позиція певних польських шовіністичних середовищ отримує “наукове” підкріплення.

Схвалення польським сеймом постанови від 22 липня 2016 р. про визнання подій на Волині 1943–1945 рр. “геноцидом, вчиненим українськими націоналістами проти мешканців II Речі Посполитої”, а також прийняття 1 лютого 2018 р. сенатом Польщі закону про Інститут національної пам’яті, що передбачає покарання за заперечення “злочинів українських націоналістів”, ще більше затьмарило атмосферу взаємин сусідніх народів. Ситуація вимагає не лише глибокого детального вивчення спірних питань історії, а й їх об’єктивного тлумачення й сприйняття обома сторонами.

З іншого боку, українські та польські історики продовжують розвивати спільну працю у напрямку дослідження минувшини. 22 березня 2018 р. на базі двох університетів – Національного університету “Києво-Могилянська Академія” та Варшавського університету – було засновано Українсько-польську комісію для дослідження взаємин 1917–1921 рр.; триває діяльність українсько-польської комісії експертів з аналізу підручників з історії та географії України й Польщі тощо. Така співпраця дає велику надію на порозуміння українців і поляків й перспективу їхніх подальших відносин.

Отже, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. й до сьогодні польські історики присвятили значну увагу проблемам історії України ХХ ст. У Польщі було сформовано коло науковців, які намагалися, з одного боку, переосмислити застарілі уявлення про Україну й українців, розвінчати усталені стереотипи і міфи щодо українсько-польських відносин та новітньої історії України, налагодити рівноправний діалог з українськими колегами. З другого боку, активізувалась група істориків, котрі прагнуть розглядати історичні питання, у тому числі й щодо минулого України, з традиційних консервативних великодержавних пози-

---

⁵⁶ *Kulińska L., Partacz Cz. Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945. Ludobujstwo niepotępione. Warszawa, 2015.*

цій, де українці постають в образі людей “другого гатунку”, не спроможних до цивілізованого життя в сучасному світі. Найбільшу увагу польських дослідників приковували т.зв. гострі проблеми історії України, як українсько-польське протистояння 1918–1919 рр., взаємодія політичних сил національних рухів, зокрема провідників національного руху обох народів – Юзефа Пілсудського і Симона Петлюри, голодомор в Україні, відносини у період Другої світової війни, у тому числі на Волині і в Галичині, післявоєнні переселення, українсько-польське пограниччя та міжнаціональні стосунки в ХХ ст. Залишаються малодослідженими питання повсякденного життя поляків і українців на південно-східних територіях II Речі Посполитої; культурного і духовного розвитку української спільноти в окреслений період, українсько-польської співпраці на побутовому рівні, проблема національної свідомості українського населення пограниччя тощо. Отже, попереду ще багато роботи у напрямку неупередженого вивчення й сприйняття спільного минулого. Важливо, щоб з обох сторін – польської та української – була добра воля знайти взаємне розуміння і повагу до партнера як на офіційному, так і на громадському рівнях.

Olga Morozova

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Department of History,
Black Sea National University
named Petro Mohyla (Mykolayiv, Ukraine),
olga_chdu@ukr.net

EVOLUTION OF THE STUDY OF THE HISTORY OF UKRAINE IN THE THIRD COMMONWEALTH (1989–2018)

In the article, the author analyzes the evolution of the study of certain aspects of the history of Ukraine in the Third Commonwealth in the context of the general sociopolitical process in Poland. Particular attention is paid to the activities of Polish research centers and individual historians involved in the research on the problems of Ukrainian history. The author comes to the conclusion that the attention of Polish historians is mostly tied to the so-called "Acute problems" of the common past. Issues of the daily

life of Poles and Ukrainians in the south-eastern territories of the Second Commonwealth, cultural and spiritual development of the Ukrainian community during the determined period, Ukrainian-Polish co-operation at the domestic level, the problem of national consciousness of the Ukrainian population of the borderland, etc. are still almost not investigated.

Key words: history of Ukraine, research of the history of Ukraine, Poland, Polish historiography, socio-political transformations.

REFERENCES

1. (1977). Deklaracja w sprawie ukraińskiej. *Kultura*, 5, 66–67. [in Polish]
2. (2010). *Wołyń 1943 – rozliczenie, materiały przeglądowej konferencji naukowej "W 65 rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich"*. Warszawa. [in Polish]
3. Bruski, J. J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na Wychodźstwie. 1919–1924*. Kraków. [in Polish]
4. Chojnowski, A. (1997). *Historia państw świata w XX wieku*. Warszawa. [in Polish]
5. Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Warszawa. [in Polish]
6. Drozd, R. (1997). *Droga na Zachód. Ośnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji "Wisła"*. Warszawa. [in Polish]
7. Filar, W. (1997). *"Burza" na Wołyniu*, Warszawa. [in Polish]
8. Gil, W. & Gil, N. (Ed.). (2002). *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. [in Polish]
9. Grünberg, K. (1995). Józef Piłsudski o żydach polskich. *Pomorze-Polska-Europa. Studia i materiały z dziejów XIX–XX wieku*, 171–175. Toruń. [in Polish]
10. Hałagida, I. (1997). Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956. *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody. Zbiór studiów*. (red. T. Stegner). Gdańsk. [in Polish]
11. Huk, B. (1994–1997). *Zakerzonja. Wspomnienia żołnierzy Ukraińskiej Powstańczej Armii* (Vol. 1–3). Warszawa. [in Polish]
12. Il'iushyn, I. *Aktual'ni problemy metodolohii ta istoriohrafii ukrains'ko-pol's'kykh vidnosyn XX st.* Retrieved from <http://history.org.ua/JournALL/pro/16/1/39.pdf> [in Ukrainian]
13. Illiushyn, I. (2011). Volyns'ka trahediia 1943–1944 rr.: poshuk mizh "dvoma pravdamy". [Elektronnyj resurs]. *Ukrains'ka pravda. Istorychna*

Pravda, (13 lypnia). Retrieved from <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611/> [in Ukrainian]

14. Informatsiia z sajtu Ministerstva osvity Pol'schi (Ministerstwo edukacji narodowej) Retrieved from <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/kształcenie-ogolne/komisje-podrecznikowe/polsko-ukrainska-komisja-ekspertow> [in Polish]

15. Karpus, Z. (1991). *Jeńcy Internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*. Toruń. [in Polish]

16. Kas'ianov, H. *Vystup pid chas Mizhnarodnoho kruhloho stolu schodo ukrains'ko-pol's'koho istorychnoho dialohu "Yak rozminuvaty ukrains'ko-pol's'ku istoriiu?"*, 7 hrudnia 2016 r. Retrieved from <http://glavcom.ua/publications/yak-rozminuvati-ukrajinsko-polsku-istoriyu-386723.html> [in Ukrainian]

17. Koko, E. (2000). Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918–1939. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* (red. P. Kosiewski i G. Motyka), 132–145. Kraków. [in Polish]

18. Kosiewski, P. & Motyka, G. (Ed.). (2000). *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku*. Kraków. [in Polish]

19. Kucherepa, M. (2004). *Ukraina-Pol'scha: vazhki pyttannia. Materialy IX i X mizhnarodnykh naukovykh seminariv "Ukrains'ko-pol's'ki vidnosyny pid chas Druhoi svitovoi vijny"* (Varshava, 6–10 lystopada 2001 r.). (Vol.9). [In Ukrainian]

20. Kulińska, L. & Partacz, Cz. (2015). *Zbrodnie nacjonalistów ukraińskich na Polakach w latach 1939–1945. Ludobujstwo niepotępiene*. Warszawa. [in Polish]

21. Lewandowski, K. (1974). *Sprawa ukraińska w polityce zagranicznej Czechosłowacji 1918–1932*. Wrocław. [in Polish]

22. Lytvyn, M. (Ed.). (2007–2015). *Ukraina-Pol'scha: istorychna spadshyna i suspil'na svidomist'*. (Vol. 1–8). L'viv. [in Ukrainian]

23. Lytvyn, V. *Ukrains'ko-pol's'ki naukovi zv'iazky v humanitarnij sferi*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/82208/1-Lytvyn.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]

24. Mędrzecki, W. (1988). *Województwo wołyńskie: 1921–1939: elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*. Wrocław. [in Polish]

25. Mendzhets'ki, V. & Bratsysevych, Y. (Ed.). (2015). *Pol'scha – narys istorii*. Varshava: Instytut natsional'noi pam'iaty – Komisiia pere-sliduvannia zlochyniv proty pol's'koho narodu. [in Ukrainian]

26. Mendzhets'kyj, V. (2003). *Natsional'na polityka II Rechi Pospolytoi j antypol's'ka diial'nist' UPA u 1943–1944 rokakh* (perekład z pol's'koi).

Nezalezhnyj kul'turolohichnyj chasopys "Y", 28. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/mendzecki.htm> [in Ukrainian]

27. Mikulicz, S. (1971). *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa–Kraków. [in Polish]

28. Misiło, E. (1992). Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944–1947. *Polska-Polacy – mniejszości narodowe. Polska myśl polityczna XIX XX wieku* (red. W. Wrzesiński), 182. Wrocław–Warszawa–Kraków. [in Polish]

29. Misiło, E. (1993). *Akcja "Wisła"*. Warszawa. [in Polish]

30. Misiło, E. (1996). *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946*, (1), Dokumenty. Warszawa. [in Polish]

31. Misiło, E. (Ed.). (2013.). *Akcja "Wisła". Dokumenty i materiały*. Warszawa. [in Polish]

32. Morozova, O. (2011). Ukrain's'ko-pol's'ki naukovy stnosunki: khronolohiia podij. *Chornomors'kyj litopys: Naukovyj zhurnal*, 4, 87–91. [in Ukrainian]

33. Morozova, O. S. (2013). Natsional'na pam'iat' ta suchasni ukrains'ko-pol's'ki vidnosyny. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: zbirnyk naukovykh statej*, (25–26), 173–177. [in Ukrainian]

34. Motyka, G. (2003). Pol's'ka reaktsiia na dii UPA: masshtab i perebih karal'nykh akszij [Elektronnyj resurs]. *Nezalezhnyj kul'turolohichnyj zhurnal "Y"* (28). Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/motyka2.htm> [in Ukrainian]

35. Motyka, G. (2013). *Vid Volyns'koi rizanyiny do operatsii "Visla". Pol's'ko-ukrains'kyj konflikt 1943–1947 rr.* Kyiv. [in Ukrainian]

36. Motyka, G. (2000). Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.*, 166–178. [in Polish]

37. Motyka, G. (2006). *Ukrainska partyzantka 1942–1960. Dzialalnosc Organizacji Ukrainskich Nacjonalistow i Ukrainskiej Powstanczej Armii*. Warszawa. [in Polish]

38. Motyka, G. (2011). *Od rzezi wołyńskiej do akcji Wisła*, Kraków: wydawnictwo Literackie. [in Polish]

39. Motyka, G. (2013). *Vid Volyns'koi rizanyiny do operatsii "Visla". Pol's'ko-ukrains'kyj konflikt 1943–1947 rr.* Kyiv. [in Ukrainian]

40. Motyka, G. & Wnuk, R. (1997). *Pany i rezuny: wspólna AK-WiN i UPA 1945–1947*. Warszawa. [in Polish]

41. Olszański, T. (b.d.w.). *Historia Ukrainy XX wieku*. Warszawa. [in Polish]

42. Pavliv, V. (2002). 55-letye "operatsyy Vysla", yly kak v Pol'she reshly "ukraynyskyj vopros". *Zerkalo nedely*, 16. [in Russian]
43. *Polska–Ukraina: trudne pytania (1997–2009)*, (1–11). Warszawa. [in Polish]
44. Prystash J. (2013). Poliaky ta ukraintsi pislia Volyni 1943–44. Retrieved from <http://www.nasze-slowo.pl/polyaki-ta-ukrayintsi-pislyavolyni-1943-44/> [in Ukrainian]
45. Serczyk, W. A. (2002). Stereotypy w historii stosunkow polsko-ukrainskich. Drogi do prawdy. *Stereotypy narodowosciowe na pograniczu* (red. W. Bonusiak), 11–13. Rzeszow. [in Polish]
46. Sinkevych, Ye.H. (2010). *Ukrains'ko-pol's'ki vidnosyny (1918–2008). Navchal'nyj posibnyk*. Mykolaiv. [in Ukrainian]
47. Siwicki, M. (1992, 1994). *Dzieje konfliktów polsko-ukrainskich*. (Vols.1–2, 3). Warszawa. [in Polish]
48. Siwicki, M. (1992–1993). Polsko-ukrainski konflikt 1943–1944 rr. *Studia polsko-ukrainskie. Materiały z konferencji naukowej*. [in Polish]
49. Stryjek, T. (2000). *Ukrainska idea narodowa okresu miedzywojennego. Analiza wybranych koncepcji*. Wroclaw. [in Polish]
50. Szcześniak, A. & Szota, W. (1973). *Droga do nikąd. Działalność organizacji ukrainskich nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej. [in Polish]
51. Siemaszko, W. & Siemaszko, E. (2000). *Ludobójstwo, dokonane przez nacjonalistów ukrainskich na ludności polskiej Wołunia 1939–1945*. Warszawa. [in Polish]
52. Torzecki, R. (1972). *Kwestia ukrainska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*. Warszawa: wyd. Książka i Wiedza. [in Polish]
53. Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukrainska w Polsce w latach 1923-1929*. Kraków. [in Polish]
54. Torzecki, R. (1993). *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukrainska w czsia II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Warszawa. [in Polish]
55. U ZhDU im. I. Franka vidbulasia mizhnarodna konferentsiia "Pol'scha-Ukraina: spil'ni shliakhy do svobody" Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-04-28-u-zhdu-im.-i.-franka-vidbulasya-mizhnarodna-konferenciya-%C2%ABpolshha-ukrayina-spilni-shlyaxi-do-svobodi%C2%BB?=&print> [in Ukrainian]
56. Udod, O. & Bondar, V. (2013). Ukrainsko-polska komisiya ekspertiv: stanovlennya i diyalnist. [Ukrainian-Polish Commission of Experts: Establishment and Activities] In *Ukrainsko-polske spivrobotnictvo v galuzi istorichnoi osviti: materiali ta dokumenti ukrainsko-polskoï komisii ekspertiv z udoskonalennya zmistu shkilnix pidruchnikiv z istorii ta geografii (1993–2013)* [Ukrainian-Polish cooperation in the field of historical

education: materials and documents of the Ukrainian-Polish commission of experts on the improvement of the content of school textbooks on history and geography (1993–2013)]. Kyiv. [in Ukrainian]

57. Zhukovski O. (2017). Vidbulasia Mizhnarodna naukova konferentsiia "Pol'scha–Ukraina: spil'ni shliakhy do svobody. Balto-Chornomors'kyj soiuz Mizhmor'ia: retrospektyva i perspektyva" Retrieved from http://www.facultyofhistory.com/2017/11/blog-post_8.html [in Ukrainian]

58. Vislich, T. (2013). Pol'ska istoriohrafiiia 1989–2009 rr.: duzhe sub'iektyvni pidsumky. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, (23), 32–52. [in Ukrainian]

59. Wawrzonek, M. (2000). Polsko-ukraińskie pojednanie. Potrzeba kształtowania nowego stereotypu wzajemnych stosunków. *Polska-Niemcy-Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku* (red. W. Bonusiaka), 181–189. Rzeszów. [in Polish]

60. Współczesna polska debata na temat metropolity Andrzeja Szepcickiego. Wokół konferencji w Krakowie (25–26 listopada 2009 r.) (2013). *Przegląd Wschodni*, Vol. XII, z. 4 (48), 954. [in Polish]

61. Wysocki, R. (2003). *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: geneza, struktura, program, ideologia*. Lublin. [in Polish]

62. Zashkil'niak, L. (1992). *Pol'ska istoriohrafiiia pislia Druhoi svitovoi vijny: problemy natsional'noi istorii (40–60-i roky)*. Kyiv. [in Ukrainian]

63. Zashkil'niak, L. (2008). Ukrains'ko-pol'ski stosunki XX st. u suspil'nij svidomosti ukrainsiv i poliakiv. *Visnyk L'vivs'koho universytetu* (2). Sotsioloheia. S. 127–137. [in Ukrainian]